

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۴/۰۸
تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۷/۲۶

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان:
The Study Of "Landscape" Concept with an Emphasis on the Views of Authorities of Various Disciplines
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مفهوم منظر با تأکید بر نظر صاحبانظران رشته‌های مختلف*

امین ماهان**
سیدامیر منصوری***

چکیده

واژه منظر با مفاهیم پیچیده عینی و ذهنی و ابعاد گسترده فیزیکی و غیر فیزیکی همواره محل بحث صاحبانظران و نظریه‌پردازان حوزه‌های فکری مرتبط با محیط زیست، جغرافیا، طراحی شهری، معماری منظر و سایر رشته‌های وابسته بوده و به همین علت، تعاریف متنوع و رویکردهای متفاوت به موضوع منظر از سوی آنها مطرح شده است. در این راستا گاه سعی شده تا با گزینش نظریات صاحبانظران خارجی به تعریف منظر پرداخته یا گاه دریافت خود را از منظر به مثابه تعریفی خود بنیاد از آن در نظر گرفته‌اند. ارتباط انسان و محیط و تعامل بین این دو عنصر در مباحث منظرین، روابط پیچیده‌ای را در تعاریف منظر به وجود آورده است. گاه تعریف منظر را به سمت و سویی زیست‌محیطی سوق داده که با نگاهی اکولوژیک به آن توجه شده است، گاه آن را عینیتی فارغ از انسان و ذهن او در نظر گرفته و گاه منظر را ذهنیتی مجرد تلقی کرده است. پیچیدگی وجوه عینی و ذهنی منظر باعث شده رشته‌های علمی که در جهان دو قطبی دکارت به وجود آمده و رشد کرده‌اند، منظر را به مفهومی تک‌بعدی تنزل داده و آن را به طور انتزاعی در وجوه عینی یا ذهنی جستجو کنند. تعاریف تصریح شده همواره بهترین شاخص و عیار برای ارزیابی نوع نگاه متخصصین به موضوع و نوع رویکرد آنهاست. از این رو پژوهش حاضر سعی دارد با گردآوری و دسته‌بندی اسناد کتابخانه‌ای شامل تعاریف داخلی و خارجی منظر در حوزه‌های رشته‌های مختلف و تحلیل کیفی آنها به شیوه استنتاجی و استنباطی، به بررسی مفهوم منظر و شناخت رویکردهای مواجهه با آن دست یابد.

واژگان کلیدی

منظر، نظریه‌پردازان، ذهنی، عینی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری امین ماهان با عنوان «مدل ارزیابی منظر با رویکرد پایداری» است که به راهنمایی دکتر سید امیر منصوری و مشاوره دکتر سید مجید مفیدی شمیرانی در دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران در حال انجام است.
** دانشجوی دکتری تخصصی معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
mahan_landscape@yahoo.com

*** استادیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران amansoor@ut.ac.ir

پرسش پژوهش

و جهان در بخش‌های کاربردی و آکادمیک، طیف گسترده‌ای از متخصصین و صاحب‌نظران حوزه‌های مرتبط با دانش منظر از جمله جغرافیا، اکولوژی، شهرسازی، معماری، معماری منظر و حتی جامعه‌شناسان و ... به تعریف کلمه منظر و بازگویی ابعاد آن پرداخته‌اند که بررسی آنها می‌تواند بر آشکار شدن وجوه پنهان کلمه و آشنایی با نوع نگاه‌های موجود به موضوع منظر راه‌گشا باشد.

- صاحب‌نظران حوزه‌های مرتبط با منظر، کلمه منظر را چگونه تعریف کرده و با چه رویکردی به آن نگاه می‌کنند؟
- چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی را در تعاریف منظر در رشته‌های مختلف می‌توان مشاهده کرد؟

فرضیه پژوهش

همواره نحوه ارتباط انسان و محیط، دغدغه متخصصین منظر بوده و هر یک به نوعی و با رویکردی متفاوت به آن توجه کرده‌اند. از این روست که منظر در حوزه‌های مختلف یکسان تعریف نشده و تفاوت‌های بنیادی در تعاریف دیده می‌شود. فرض بر این است که با بررسی تعاریف و سخنان صاحب‌نظران داخلی و خارجی و دسته‌بندی رویکردهای متفاوت آنها، می‌توان گرایش‌های خودبنیاد را در آنها مشاهده کرد که تحت تأثیر مداخله آموزه‌ها و دستاوردهای صنفی هر گروه از متخصصین است و هر یک با توجه به حوزه عملکردی و آکادمیک بخشی از تعاریف منظر را به عنوان تعریف منظر آورده است.

حوزه‌های مرتبط با منظر

جنبه‌های ذهنی و ادراکی منظر همواره در کنار وجه عینی منظر در اندیشه ایرانیان جای داشته و مورد نظر ایشان بوده است. فارغ از معانی و تعاریف ارایه شده در لغت نامه‌ها و در یک بررسی اجمالی از نظریات و سخنان متخصصین در حوزه منظر، می‌توان ردپای مؤثر و تأثیرگذار رشته‌های بسیاری از جمله جغرافیا، طراحی محیط زیست، معماری، معماری منظر، طراحی شهری، طراحی فضای سبز و باغبانی، مرمت و حتی جامعه‌شناسان و ادبا را در حوزه منظر مشاهده کرد. با نگاهی اولیه به بعد زمانی و تاریخی مباحث نیز، مشاهده می‌شود که تا پیش از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی، عمده تعاریف، توسط نظریه‌پردازان حوزه جغرافیا و سپس طراحان محیط زیست ارایه شده است. اصطلاحاتی مانند بوم‌شناسی منظر به عنوان یکی از پرکاربردترین اصطلاحات این دانش با نگرشی بر وجوه عینی و کمی منظر، برآمده از این دوره زمانی و این نحله فکری است. هرچند در نظرات برخی از ایشان می‌توان رویکردهای ذهنی را مشاهده کرد. پس از ورود اصطلاح معماری منظر، علاوه بر ایشان تعاریف منظر و کلمات مشتق از آن عموماً توسط معماران منظر، طراحان، نظریه پردازان و انجمن‌های مربوط به آن ارایه شده است.

روش پژوهش

روش تحقیق در مطالعه حاضر، از نوع کیفی است و ترکیبی از روش تحقیق تحلیلی- توصیفی و روش تحقیق استنادی به کار برده شده است. بر این اساس با استفاده از روش کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع معتبر نوشتاری و اینترنتی، طیف گسترده‌ای از منابع مرتبط با تعاریف منظر مطالعه شده و با بررسی مقایسه‌ای و تطبیقی، به شیوه استنباطی و استنتاجی به تحلیل مصادیق و تعاریف ارایه شده از منظر و مفهوم آن پرداخته شده است.

مقدمه

در ایران با وجود پیشینه تاریخی و مستند کلمه منظر، در دوران معاصر این کلمه به عنوان یک کلمه وارداتی از غرب به مباحث آکادمیک ورود پیدا کرده است. لذا با توجه به عمر کوتاه اصطلاح منظر، معماران منظر، طراحان محیط، طراحان شهری و سایر رشته‌های وابسته، با توجه به قرابت موضوعی موجود در حوزه‌های عملکردی و آکادمیک سعی در معرفی و تعریف واژه منظر داشته‌اند.

در حوزه نظری با توجه به نوپا بودن علم منظر در محافل دانشگاهی و حرفه‌ای، تعاریف متنوع و گسترده‌ای از سوی طراحان و تئوری‌پردازان حوزه‌های مرتبط با منظر ارایه شده و در بسیاری از موارد با توجه به حوزه‌های آموزشی و رویکردهای موجود در این زمینه، نوع نگاه‌های گوناگون و تعاریف مستخرج از رشته‌های تحصیلی و زمینه‌های حرفه‌ای متخصصین قابل مشاهده است. از این رو شناخت مفهوم صحیح منظر و حوزه‌های آن برای برداشتن گام‌های بعدی در این حوزه ضروری می‌کند. از سوی دیگر آشنایی با تعاریف کلمه منظر و جنبه‌های شناختی آن می‌تواند نوع نگاه متخصصین و نظریه پردازان در این زمینه و زاویه توجه آنها به موضوع را تعیین کند. با توجه به گستره مفهومی و عملکردی منظر و نوظهور بودن رشته معماری منظر در ایران

نوع رویکرد به مفهوم منظر

وسعت معانی کلمه منظر و پیچیدگی مفاهیم آن با توجه به تعامل انسان و محیط در رهیافت تجربه منظر، باعث پدیدار شدن رویکردهای چندگانه‌ای در نگاه متخصصین به موضوع منظر شده است. تقسیم‌بندی پدیده‌ها به دو گروه عینی (فیزیکی) و ذهنی

انسان و به عنوان یک جسم مستقل در نظر گرفته شده و به نوعی منظر را با مفاهیمی همچون محیط، محیط زیست و سیمای سرزمین برابر می‌دانند. بنابراین نوع نگاه به منظر، گاه نگاهی است زیست‌محیطی و کاملاً کالبدی و گاه نگاهی است صرفاً ادراکی که در آن منظر تعریفی لغت‌نامه‌ای دارد و به معنای دورنمایی است برای دیدن.

• جغرافیدانان

برخی از نظریه‌پردازان حوزه جغرافیا همچون کارل ترول^{۱۲} (Troll, 1971)، ارنست نیف^{۱۳}، ریچارد فورمن^{۱۴}، میشل گوردن^{۱۵} و بعدها افرادی همچون اروین زوبه، لاین هان، گراس و غیره با مطرح کردن اصطلاح بوم‌شناسی منظر جنبه‌های ذهنی و معنایی را در اصطلاح منظر مغفول قرار دادند و منظر را به نوعی ارتباط بین چند اکوسیستم یا به عبارتی یک اکوسیستم بزرگتر تعریف کردند. در این تعاریف فیزیک و جسم خارجی به عنوان منظر شناخته می‌شود و مورد ارزیابی و سنجش قرار می‌گیرد. در این میان ریچارد فورمن با نگارش کتاب‌های «الگوی زمین: بوم‌شناسی مناظر و مناطق»^{۱۶} و «بوم‌شناسی منظر» که با همکاری میشل گوردن انجام شده است، سهم به سزایی در این طرز فکر داشته است^{۱۷}. و فرانک گولئی^{۱۸} در سال ۱۹۸۶ مجله «اکولوژی منظر» را با همکاری جامعه بین‌المللی اکولوژی منظر^{۱۹} منتشر کرد (Barrett, Barrett & Wu, 2015: 22).

• اکولوژیست‌ها

نظریات بخش عمده‌ای از اکولوژیست‌ها نیز برگرفته شده از نظریات بزرگانی چون راشل لوییز کارسن^{۲۰} (۱۹۶۲) و آلدو لئوپولد^{۲۱} (۱۹۴۹) که هر دو اکولوژیست و آمریکایی بودند و همچنین جغرافیدانان متعددی به جنبه‌های زیست‌محیطی منظر است. ایشان بر این باور بودند که هر چه در جهت حفظ و تمامیت بقای محیط طبیعی و گونه‌های زیستی عمل کند صحیح است. کارسن کتاب «بهار خاموش»^{۲۲} را می‌نویسد و لئوپولد نظریه «اخلاق زمین»^{۲۳} را مطرح کرده و در صدد اصلاح رابطه بین انسان به عنوان بهره‌بردار و طبیعت به عنوان منبع بهره‌برداری هستند. بر این اساس لئوپولد انسان را عضوی از یک جامعه بزرگتر می‌داند که شامل عناصر طبیعی مانند خاک، آب، گیاهان و جانوران است و این گونه است که مفهوم وجدان زیست‌محیطی و بوم‌شناسی را بنیان می‌نهد و نقش انسان مقتدر و در تقابل با محیط را به عضوی از محیط و متواضع در مقابل جامعه خود تغییر می‌دهد. این گونه انسان به محیط و کالبد محیط با رویکردی عینی احترام می‌گذارد. افرادی همچون استینر^{۲۴} (Steiner, 2002, 2011)، جیگل وو^{۲۵} (Wu, 2008) و هارسپرگر^{۲۶} (Hersperger, 1994) افرادی هستند که با تاسی از این رویکرد به ترویج مباحث بوم‌شناسی در حوزه منظر و نظریاتی همچون اکولوژی منظر

(متافیزیک) که در قرن ۱۷ توسط رنه دکارت^۲ و در واکنش به ذهن‌گرایی مفرط ارسطویی کلیسا مطرح شد، پدیده‌ها را در ساختاری دوگانه به مسایل وابسته به ذهن انسان و فارغ از آن تقسیم می‌کند. رویکردی دو قطبی که در مواجهه با تعریف منظر چاره‌ای جز مرزبندی و جداسازی وجوه کمی و کیفی آن باقی نمی‌گذارد و به منظر با یکی از دو رویکرد عینی و ذهنی می‌نگرد. از این روست که در بسیاری از تعاریف منظر این یک‌سو نگری و جداسازی دو قطبی قابل مشاهده است. فیلسوفان متاخرتر همچون هگل^۳ و هایدگر^۴ با برهم زدن انحصار طبقه‌بندی دوگانه پدیده‌ها به دو گروه عینی یا ذهنی، مسایل اصالت وجود و پدیدارشناسی را مطرح کردند و با اصطلاحاتی همچون «به مثابه» و ... تقسیم دوگانه «در خود» و «برای خود» به اصطلاحاتی همچون «در خود و برای خود» تغییر می‌یابد^۵. در اینجا است که نگاه دو قطبی و مرزبندی شده برای تعریف منظر و مکان، جای خود را به رویکردی بینابینی و متأثر از تقابل عین و ذهن می‌دهد. رویکردی حاصل از تعامل ذهن انسان و محیط و غیر قابل تفکیک از این دو.

بنابراین بسیاری از صاحب‌نظران به تاسی از رویکردهای فوق به ارایه تعریف از منظر پرداخته‌اند. در این میان برخی منظر را در مباحث تاریخی جستجو کرده‌اند و برخی دیگر سعی در شناخت ابعاد منظر کرده‌اند. از این روست که متخصصین و محققانی همچون اروین زوبه^۶، لاین هان^۷ و گراس^۸ با بهره‌گیری از اصطلاح بوم‌شناسی منظر^۹ معانی زیست‌محیطی را در منظر بسط دادند. بدین معنی که منظر را مجموعه‌ای از شرایط زیست‌شناسی^{۱۰} و روند بوم‌شناسی که در یک نمای مشخص قابل درک نیستند و متفاوت از شکل زمین است، می‌دانند (Daniel, 2001: 269). بنابراین منظر را با دیدگاهی عینی، در کنار مفاهیمی همچون اکوسیستم و محیط قرار می‌دهند. در سالیان اخیر نیز، برخی همچون سایمون بل با تأکید بر کیفیات زیباشناختی و مؤلفه‌هایی چون تعالی و شکوه و با بهره‌گیری از نظرات وایتهد بر تبیین کیفیات ذهنی منظر تأکید کرده است^{۱۱}. از این رو صاحب‌نظران با رویکردهای متفاوت و گاه متضاد به مقوله منظر در سطح جهان نگاه کرده‌اند. در ادامه با اشاره به برخی از تعاریف ارایه شده از سوی صاحب‌نظران حوزه‌های مرتبط، سعی شده تا نوع نگاه متخصصین به تفکیک تخصص و در دسته‌بندی چهارگانه «رویکرد عینی»، «ذهنی»، «عینی و ذهنی» و «کل‌گرا» مورد بررسی قرار گیرد.

رویکرد عینی

نگاه کمیت‌گرا و فیزیکی به موضوع منظر یا همان رویکرد عینی، رویکردی است که در آن منظر فارغ از انسان و ذهن

پاکزاد نمود بیشتری دارد. وی در مقاله «سیمای شهر؛ آنچه کوین لینچ از آن می‌فهمید» سیما را با اتکا به نظرات راپاپورت^{۳۴} (۱۹۹۰)، لینچ^{۳۵} (۱۹۶۰) و کورت لوین^{۳۶}، برابر با تصویر ذهنی می‌داند که حاصل تعامل متقابل محیط و مکان است. بر همین اساس منظر چیزی عینی است و مترادف قرار دادن دو مفهوم سیما و منظر، پیامدی جز توجه به مسایل کالبدی شهر و صحنه‌پردازی نخواهد داشت.

در تمامی موارد رویکرد عینی و سوژه محور بر تعریف منظر حاکم است و حتی وجوه صنفی را می‌توان در آن مشاهده کرد.

• معماران منظر

با توجه به شکل‌گیری اصطلاح معماری منظر در اواخر قرن ۱۹ ردپای رویکردهای زیست‌محیطی را در سخنان برخی از معماران منظر اولیه می‌توان یافت، ایشان همانند نظریه‌پردازان اکولوژیست، منظر را برابر با محیط و محیط زیست دانسته و توجه خود را به فرآیندهای زیست‌محیطی معطوف کرده‌اند و رویکردی کمی به منظر دارند.

در میان شاخص‌ترین ایشان می‌توان از یان مک هارگ^{۳۷} و جان سایموندز^{۳۸} نام برد. سایموندز منظر را تجلی فرایندهای در حال تغییر در طبیعت و بیان هر لحظه آن می‌داند. فرآیندهایی که برخی از آنها بوم‌شناسی و برخی فرهنگی‌اند، اما همه آنها به مرور زمان در تغییر مناظر تأثیرگذار بوده‌اند. او همچنین فرآیندهای زمین‌شناسی، فرم منظر طبیعی و الگوهای طبیعی آن، هیدرولوژی، باد و دیگر عوامل طبیعی را در تبیین منظر مؤثر می‌داند (تقوایی، ۱۳۹۱ : ۱۰۴). مک هارگ نیز طبق نظریه «اخلاق محیطی»، معتقد است منظر نظامی بوم‌شناسی و متکی به عوامل محیطی مانند زمین‌شناسی، حیات‌جانوری و کاربری زمین است (مک هارگ، ۱۳۸۹ : ۲۹). او در رابطه انسان و طبیعت، تغییر انسان‌گرایی به محیط‌گرایی را با نوع نگرشی کاملاً کمی، توصیه می‌کند.

محسن خراسانی‌زاده نیز به عنوان یک معمار، منظر را به فضای بیرونی هر مکانی اطلاق می‌کند که در میدان دید باشد (خراسانی‌زاده، ۱۳۸۲ : ۲۵).

رویکرد ذهنی

نگرش ذهنی به موضوع منظر رویکردی دیگر است که هرچند هنوز نوظاست و گسترش زیادی پیدا نکرده است لیکن می‌بחי است قابل توجه که در حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی قابل ردیابی است. در این دسته از تعاریف، منظر به عنوان نمودی ذهنی و شاعرانه در ذهن ناظر تلقی می‌شود و منظر را در اندیشه و ذهن بیننده جستجو می‌کند. در این بین بارگذاری در پایگاه اینترنتی «انسان‌شناسی و

و برنامه‌ریزی منظر پرداخته‌اند. افرادی همچون مونیکا ترنر^{۳۷} و رابرت گاردنر^{۳۸} با نگرش «روش‌های کمی در اکولوژی منظر»^{۳۹} زمینه‌های اجرایی آن را متحول کردند. (امین‌زاده، ۱۳۹۴ : ۳۰) در کتاب «تاریخ اکولوژی منظر در ایالات متحده آمریکا»^{۴۰} که توسط کری برت، کارل برت و جیگل وو نوشته شده است، لیست کاملی از فعالیت‌ها در زمینه اکولوژی منظر و نظریه‌پردازان آن، که بیشتر آنها جغرافیدان و اکولوژیست هستند، آورده شده و علاوه بر اسامی مذکور به افرادی همچون رابرت اونیل^{۴۱}، ولفگانگ هابر^{۴۲} و زاو ناوه^{۴۳} اشاره شده است.

در میان متخصصین داخلی کامبیز بهرام سلطانی در کتاب «مبانی معماری سبز شهری» با وجود آنکه به طور مستقیم به تعریف کلمه منظر نپرداخته است اما شناخت ساختار اکولوژیک منطقه، شناخت کیفیت زیست‌محیطی، شناخت محیط اجتماعی و ساخت و ویژگی‌های اقتصادی منطقه را در تحقیق این حوزه ضروری دانسته و پایداری سیستم‌ها، افزایش توان اکولوژیک و ارتقاء کیفیت زیست‌محیطی را در بهبود چشم‌اندازهای طبیعی مؤثر بر می‌شمارد. از این رو به طور مشخص می‌توان تأکید بر مسایل زیست‌محیطی منظر را در این مباحث دید.

با بررسی آرا و سخنان بخشی دیگر از طراحان محیط زیست، جنبه‌های ادراکی در نگاه افرادی همچون هما ایرانی بهبهانی و محمدرضا مثنوی بروز بیشتری دارد. ایشان منظر را تنها در وجوه زیبایی‌شناسانه محدود نمی‌دانند و پیچیده بودن آن را در پیچیدگی لایه‌های بوم‌شناسانه آن می‌داند. مثنوی نیز محیط زیست را یک مفهوم معرفی می‌کند و منظر را جنبه بصری و کالبدی محیط زیست در محدوده ادراکات ما می‌داند.

این موضوع در کتاب «طراحی و اکولوژی منظر» که توسط محمدرضا بمانیان و فریال احمدی نگارش شده است نیز قابل مشاهده است.

• طراحان شهری

در حوزه طراحی شهری کلمه منظر بیشتر با اصطلاحاتی چون منظر شهری و سیمای شهر شناخته شده است. از این رو صاحب‌نظران، گاه با تمیز دادن این واژگان از یکدیگر و به تاسی از کوین لینچ، تأکید ویژه‌ای بر جنبه‌های بصری منظر دارند. در این میان کامران ذکاوت در مقاله «چارچوب استراتژیک مدیریت بصری شهر» و در بخش ساختار منظر، با معادل قرار دادن کلمه انگلیسی View با منظر و با ارایه اصطلاحاتی همچون منظر گسترده، منظر سیمای شهری، منظر درونی و منظر خطی، به طور مشخص منظر را با سازماندهی ادراکات بصری از صحنه روبرو همسو می‌بیند. تفکیک منظر و سیما از یکدیگر در دیدگاه‌های جهان‌شاه

(گلکار ۱۳۸۷: ۹۸).

رویکرد «عینی-ذهنی»، رویکرد منظرین

جغرافیدانان در تعاریف اولیه خود از منظر به دو وجه غیر قابل تفکیک عینی و ذهنی منظر اشاره داشته‌اند. این نوع نگاه در میان نظریه‌پردازان منظر و مجموعه‌های منظرین و به خصوص کنوانسیون اروپایی منظر نیز قابل مشاهده است. این رویکرد نگاهی جامع به منظر دارد و آن را امری وابسته به موضوعات کالبدی و عملکردی در حوزه زیست محیطی در کنار امور ذهنی و شناختی و همچنین فرآیند ادراک انسان می‌داند و آنچه واضح است اینکه ترکیب این دو، در چشم و ذهن انسان امکان‌پذیر است و از این روست که وجوه عینی و ذهنی امکان تفکیک پذیری و تجزیه از هم را در ندارد و منظر را امری عینی-ذهنی می‌دانند.

• جغرافیدانان

دونالد ویلیام مینینگ^{۴۱} در کتاب «چشم نظاره‌گر: ده صورت مختلف از یک منظره^{۴۲}» می‌گوید هر محیط و منظره نه تنها از آنچه در برابر چشمان ما قرار دارد، بلکه از آنچه در فکرم می‌گذرد نیز تشکیل شده است (ماتلاک ۱۳۸۸: ۳۸). یو فی توان^{۴۳} منظر را حاصل جمع اجزاء آن نمی‌داند؛ بلکه اجزاء، یک کل و تصویر کامل را شکل می‌دهند. منظر مانند یک تصویر، ساختاری از ذهن و احساس است (Tuan, 1979: 90). او در این دیدگاه نگاهی شخصی، اخلاقی و زیبایی‌شناسانه به منظر دارد. دنیس کاسگروف^{۴۴} معتقد است منظر را از دو مبحث کلی می‌توان دید: اول رویکرد اکولوژیکی و دوم جنبه رمزی (منصوری و حبیبی، ۱۳۸۹: ۶۷) و در نهایت آگوستین برک^{۴۵} گونه‌ای از مکان را منظر می‌نامد که دارای مفروضات بیولوژیکی، وجودشناسی و منطقی است و به عبارت دیگر وجود مکان صرفاً به علت بودن آن مکان نیست بلکه در ارتباط با سوژه و به طور خاص موجودات زنده، پدید می‌آید (برک، ۱۳۹۲: ۲۵). از طرفی منظر نه یک عینیت ساده است و نه یک نمود ذهنی صرف. او با استفاده از عبارت "به مثابه"^{۴۶} که مارتین هایدگر^{۴۷} در مباحث متافیزیک مطرح کرده، محیط خود را به مثابه منظر نمایش می‌دهد. از این جهت منظر نه صرفاً ذهنی است و نه صرفاً عینی. این موضوع نشان می‌دهد او در یک قدمی وحدت بخشی مجدد به آن چیزی است که دونالد ایسم مدرن به عینیت و ذهنیت تجزیه کرده بود.

• معماران منظر خارجی

برنارد لاسوس^{۴۸} برنده جایزه ایفلا ۲۰۰۹^{۴۹} و همکاران او در دانشگاه لاولیت پاریس از جمله ایو لوژمبول^{۵۰}، یان نوسوم^{۵۱} و به خصوص آگوستین برک بر پیوستگی و غیر قابل تفکیک بودن وجوه عینی و ذهنی منظر تأکید دارند. منظر از این رویکرد فرضیه‌ای بصری در ارتباط با مکان و محیط اطراف

فرهنگ» و نگاهی به «بوطیقای شهر» نوشته پیر سانسو^{۴۹} که توسط ناصر فکوهی و همکاران ایشان به صورت ترجمه و تخلیص ارایه شده است نگاه شاعرانه به منظر شهری و جستجوی منظر در ذهن ناظر کاملاً قابل مشاهده است. در میان طراحان شهری نیز افرادی همچون جک ال نسر (۱۹۹۸)، کاپلان‌ها (۱۹۸۹، ۱۹۹۸) و جان لنگ (۱۹۸۷)^{۴۰} نیز با تأکید بر جنبه‌های ادراکی منظر تحقیقات مفصلی در زمینه‌های بصری و ذهنی منظر داشته‌اند. ایشان از طریق روش‌های پرسشنامه‌ای و مصاحبه به برخی ترجیحات ذهنی مخاطبین منظر، دست یافته‌اند.

رویکرد «عینی» و «ذهنی»

در این رویکرد متخصصین به برخی از ویژگی‌ها و وجوه عینی و ذهنی منظر اشاره دارند. لیکن آنها را به صورت مجزا و منفک از یکدیگر می‌بینند و گاه با اسامی همچون مکان به تفسیر کلمه منظر می‌پردازند.

• طراحان محیط زیست

بهناز امین‌زاده در مقدمه کتاب «منظر الگو ادراک فرآیند» می‌آورد، در منظر سه حقیقت بهم پیوسته یا سه جنبه مرتبط، یعنی جنبه‌های بصری، ادراکی و تجربی در قالب فرم (بصری)، معنا (ادراکی) و عملکرد (فرآیندهای بیولوژیکی و اکولوژیکی و تجارب انسانی) در ارتباطات متقابل با یکدیگر جلوه‌ای از وحدت در کثرت را به وجود می‌آورند. او در مقاله «ارزیابی زیبایی و هویت مکان» به زیبایی متغیرهای عینی و ذهنی منظر در ذهن ناظرین می‌پردازد و در کتاب «ارزش‌ها در طراحی منظر شهری» به سه ارزش پایداری، زیبایی و هویت در منظر اشاره می‌کند.

• طراحان شهری

حضور انسان و تأثیرات ذهنی و خاطره آمیز منظر توسط فرح حبیب و به خصوص کوروش گلکار شرح داده شده است. حبیب در مقاله «کندکاوی در معنای شکل شهر» منظر را از تصویر ذهنی جدا می‌کند. در مقاله «طراحی منظر شهری در گذر تاریخ» نیز می‌نویسد منظر شهری که بتواند تصویر واضحی از خود به جا بگذارد می‌تواند نقش اجتماعی نیز داشته باشد؛ چرا که به مردم کمک می‌کند بدانند در کجا هستند و در نتیجه محیط را خوانده، به نحو مطلوب‌تری فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند، حتی می‌تواند خاطرات جمعی و ارتباطات گروهی را افزایش دهد (حبیب، ۱۳۸۵ (الف): ۴۸) گلکار از بررسی رابطه میان محیط شهری و انسان به این نتیجه می‌رسد که منظر شهری یک "سیستم" است که از تلفیق سه زیر سیستم "منظر عینی شهر"، "منظر ذهنی شهر" و "منظر ذهنی-ارزیابانه شهر" شکل می‌گیرد

جان. ل. ماتلاک^{۵۷} آن ویستون اسپیرن^{۵۸} نیز در کتاب‌های خود به ترتیب با عنوان‌های «آشنایی با طراحی محیط و منظر» و «زبان منظر» بر پیوند مردم و مکان تأکید کرده‌اند و به زمینه ادراکی و رمزگونه منظر اشاره داشته‌اند.

• معماران منظر داخلی

در میان معماران منظر داخلی افرادی همچون مهدی شیبانی، سید حسن تقوایی و محسن فیضی، در سخنان خود به عناصر و اجزای سازنده منظر و ابعاد مختلف منظر اشاره کرده‌اند. ایشان جنبه‌های کمی و کیفی منظر را نیز مورد توجه قرار می‌دهند. محسن فیضی می‌نویسد متخصصان تعاریف متعدد و با رویکردهای متنوعی را از واژه لنداسکیپ ارائه داده‌اند. اما همه این تعاریف در ویژگی‌هایی از این مفهوم چون انعطاف‌پذیری، عینیت و تأکید بر عناصر طبیعی زمین نوعی وفاق نسبی دارد (فیضی، ۱۳۸۹ : ۱۴). او در مقاله‌ای مشترک با مهدی خاک زند با عنوان «فرآیند طراحی معماری منظر، از گذشته تا امروز» نموداری را به عنوان رویکردهای کلی در منظر ارائه می‌کند و به سه جنبه انسانی، طبیعی (جاندار) و فیزیک (بی‌جان) در منظر اشاره می‌کند (فیضی، ۱۳۸۷ : ۶۸) و شیبانی منظر شهری را تنها در لایه حسی و ملموس شهر، تعریف نمی‌کند بلکه دارای سه بعد احساسی، فرهنگی و اکولوژیکی می‌داند (شیبانی، ۱۳۸۹ : ۴).

در این میان سید حسن تقوایی در کتاب معماری منظر، به طور گسترده‌ای مفاهیم منظر را بازگو می‌کند. او به مفهوم لنداسکیپ اشاره دارد و آن را رابطه‌ای میان الگوهای طبیعی و فرهنگی، فرایندهای تشکیل دهنده آن و درک انسان از زیبایی این مجموعه تبیین می‌کند (تقوایی، ۱۳۹۱ : ۲۲). او همچنین واژه منظر را به عنوان مجموعه‌ای از جلوه‌های ادراکی، عرصه‌های فرهنگی و فلسفی و نیز زمینه‌ای می‌داند که انواع شکل‌ها، الگوها، گونه‌های حیات و بسیاری از موجودات طبیعی را در خود جای داده است. عناصر سازنده منظر را نیز در جدول سه‌گانه زیر قرار می‌دهد (تقوایی، ۱۳۸۳ : ۶۵)؛ (جدول ۱).

سید امیر منصوری نیز منظر را دارای ماهیت مکان و محصول

جدول ۱. عناصر سازنده منظر. مأخذ : تقوایی، ۱۳۸۳ : ۶۵.

عناصر سازنده منظر		
عناصر محیط مصنوع انسان	عناصر طبیعی محیط	محیط فعالیت‌های انسانی
فضاهای باز	اقلیم	رفتار و فعالیت‌های انسانی
فضاهای بسته	بستر زمین - آب - پوشش گیاهی	قلمروهای فردی و اجتماعی
	حیات جانوری و بوم	مکان و کاربری‌های زمین

است و یک بازی دایمی میان پیدا و پنهان و حقیقت و خیال تلقی می‌شود. این تعاریف به نوعی پایه گذار تعریف اتحادیه اروپا از منظر نیز محسوب می‌شود.

پیر دونادیو^{۵۲} منظر را به مثابه یک دارایی مشترک^{۵۳} مبرای موجودات زنده می‌داند که از یک سو محیط جغرافیایی و سرزمین را شامل می‌شود و از سوی دیگر گروه‌های انسانی موجود در آن مکان را شامل می‌شود. منظر در واقع مکانی است که ساکنانش در آن تفکر کرده [ادراک] و به دید زیستگاه به آن می‌نگرند (دونادیو، ۱۳۹۲ : ۳۶).

برخی از معماران منظر از تعامل بین انسان و طبیعت و رابطه متقابل بین این دو سخن رانده‌اند و به تعبیری رویکردی زیبایی‌شناسانه به موضوع منظر افزودند. سایمون بل^{۵۴} را به نوعی می‌توان مهم‌ترین فرد در این نوع نگاه دانست که به ابعاد کمی و کیفی منظر به دقت پرداخته است. او با نگرش عمیق به مفاهیم منظر، نوعی ارتباط بین سه جنبه مهم ویژگی‌های بصری، ادراک و فرایندهای زیست‌شناسی و بوم‌شناسی تجربه‌های انسانی ایجاد می‌کند. او با بررسی الگوهای طبیعی نتیجه می‌گیرد که منظر آن قسمت از محیط است که ما در آن ساکنیم و به واسطه ادراکمان آن را فهم می‌کنیم (بل، ۱۳۸۲ : ۹۱).

تام ترنر^{۵۵} انگلیسی و سایمون سوافیلد^{۵۶} سنیوزلندی از جمله افرادی هستند که ابعاد عینی و ذهنی منظر را به تفکیک و به صورت جامع مورد توجه قرار می‌دهند. از دیدگاه تام ترنر علم منظر بر جستجوی دانش در مورد مکان‌های خوب تمرکز دارد و مدیریت منظر، هنر مدیریت اماکنی است که آنها را بهتر می‌سازد. او شهر را منظر خوانده است و در کتاب خود برای بیان چپستی شهر به این نظر رسیده است که اساسی‌ترین رکن شهر چیزی است که ما ادراک می‌کنیم و ادراکات ما از شهر همان چیزی است که منظر نام گرفته است (منصوری، ۱۳۸۹ : ۳۲). او واژه منظر را در سه حوزه مجزا تعریف می‌کند: با توجه به تاریخ علم صرف و نحو، معقولانه است که واژه چشم‌انداز [منظر] به معنای «دید خاصی از جهان» به کار برده شود. از جنبه کالبدی، چشم‌انداز [منظر] را موقعیت جغرافیایی اشخاص تعریف کرده و از جنبه روانشناسی، چشم‌انداز [منظر] را ساختارهای ذهنی تعریف می‌کنند که از طریق آنها اطلاعات حسی تفسیر می‌شود. (آتشین‌بار، ۱۳۸۸ (الف) : ۴۸). سایمون سوافیلد نیز منظر را نه تنها نشان‌دهنده پدیده‌ای ملموس و محصول قابل رؤیت در مقابل چشمان ما می‌داند، بلکه آن را موضوعی ذهنی یا تصویری متبادر در ذهن نیز بیان می‌کند. او بین منظر عینی، منظر ذهنی و منظر کل نگر تفاوت قائل است و در پنج حوزه منظر ذهن، منظر عین، منظر خیال، منظر جسم و منظر دست آن را تبیین می‌کند.

کمی و عینی در نظر گرفته‌اند و تعریف آن را در حوزه علم و با علمی همچون اکولوژی، زمین‌شناسی، جغرافیا و ... جستجو کرده‌اند. در این رویکرد عموماً منظر برابر با محیط زیست تلقی می‌شود. بدین ترتیب در بهترین حالت انسان در قبال محیط زیست خود مسئول است و با احترام به طبیعت از آن در مقابل آسیب‌های زیست‌محیطی محافظت می‌کند. در این میان برداشت‌های صنفی و رشته‌ای از منظر و تعریف آن با توجه به حوزه دانشی متخصص نیز در فهم ایشان از منظر و ارایه تعریف صنفی از آن بی‌تأثیر نبوده است. این امر در حوزه ذهنیت‌گرا نیز هرچند هنوز گستردگی لازم را پیدا نکرده است. لیکن به مانند حوزه عینیت‌گرا قابل مشاهده است. نظریه‌پردازان در این بخش در جستجوی منظر در ذهن ناظر بوده و به آن حالاتی شعرگونه نسبت می‌دهند. آنچه که شعرا و ادبای فاخر فارسی نیز پیشتر در متون خود از منظر اشاره داشته‌اند توصیفی زیبا از منظر بود که مانند خیالی است زیبا و تفسیری است صحیح از سوژه، اما این تفسیر بدون حضور سوژه کامل نیست و در سطح کلام باقی می‌ماند.

برخی دیگر در تعاریف خود به ابعاد کمی و کیفی منظر را اشاره می‌کنند و منظر را به صورت تفکیک شده بررسی می‌کنند. از این رو انسان در محیطی با خصوصیات زیست محیطی زندگی می‌کند و آن را درک می‌کند. در این رویکرد کلیه خصوصیات زیست محیطی مورد بررسی قرار می‌گیرد و زیبایی‌شناسی یا ادراک به منظر ورود پیدا می‌کند لیکن تأکید ایشان در هر دو مورد بر «ابژه» یا همان «شی» است. این نوع نگاه در یک گام جلوتر و با نگاهی پایدار، مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذار بر منظر را مورد توجه قرار می‌دهد.

در نهایت رویکرد کل‌گرا یا منظرین که امروزه در مجامع علمی و حرفه‌ای منظرین نیز به عنوان تعاریف معیار در نظر گرفته می‌شود. گام را فراتر نهاده و رابطه انسان و منظر را رابطه‌ای پیچیده و غیرقابل تفکیک دانسته که در این حالت منظر به مثابه یک کل قلمداد می‌شود. بدین معنا که منظر همزمان دارای کالبد و معناست و همزمان هم عینیت دارد و هم ذهنیت و این دو غیر قابل تفکیک از هم بوده و به عبارتی منظر پدیده‌ای است عینی-ذهنی و جایگاه آن حوزه علم - هنر است. در این رویکرد تأکید زیبایی‌شناسی بر «ذهن» است و منظر را از دریچه ذهن ناظر و تحت تأثیر مؤلفه‌های مکانی و زمانی تفسیر می‌کند.

در جداول ۲ و ۳ به اختصار نظریات جمعی از متخصصان این حوزه و نوع نگاه آنها به موضوع منظر جمع‌بندی شده است. آنچه در جداول فوق در اولین نگاه قابل مشاهده است نوع نگاه قابل دسته‌بندی در میان نظریه پردازان خارجی است. به گونه‌ای که طراحان محیط و جغرافیادانان خارجی با رویکردی

تجربه انسان در فضا تعریف می‌کند. منظر فضای کلان زیست انسان در محیط است و خود به خود پدید نمی‌آید. انسان با همه پیچیدگی‌های ذهنی خود، در فرایندی رفت و برگشتی با طبیعت و محیط، از آن‌ها اخذ و در آنها رخنه می‌کند (منصوری، ۱۳۸۹ : ۳۱). از این رو منظر تنها عنصری عینی که متشکل از اجزای طبیعی باشد شناخته نمی‌شود بلکه عنصری ذهنی و فرهنگی نیز خواهد بود که شکل‌گیری آن در اذهان مردم با تاریخ، اعتقادات دینی و اسطوره‌ای، اقلیم، سنت زیست و امثال آنها بوده است (منصوری، ۱۳۸۳ : ۷۲).

• مجامع منظرین

کنوانسیون اروپایی منظر^{۵۹} در معنای واژه منظر به ارزش‌های اجتماعی جایگاهی داد که پیشتر از آن برخوردار نبود. این کنوانسیون معتقد است منظر توسط جوامع ادراک می‌شود. لذا الزامی است که این جوامع به جریان‌های تصمیم ساز مرتبط باشند تا در ساخت آینده خود و محیط خود مشارکت کنند (لوژمبول، ۱۳۹۲ : ۴۰). این مجموعه، لندسکیپ را به مفهوم ناحیه‌ای می‌داند که مردم آن را فهم می‌کنند و شخصیت و ساختار آن ناشی از تعامل مؤلفه‌های انسانی و فعل و انفعالات طبیعی است (Sevenant & Antrop, 2009: 2889). بنابراین منظر به عنوان محدوده یا منطقه‌ای تعریف می‌شود که توسط مردم و بازدیدکنندگانی که ویژگی‌های شخصیتی آنها حاصل فعالیت عوامل فرهنگی و طبیعی است درک می‌شود. این موضوع در واقع به رسمیت شمردن این حقیقت است که مناظر در طول زمان و به واسطه فعالیت‌های انسانی و طبیعی تکامل می‌یابند. در نتیجه منظر باید به عنوان یک کلیت در نظر گرفته شود که شامل تمامی اجزا طبیعی و فرهنگی با هم و نه به صورت جداگانه است.^{۶۰}

از سویی دیگر انجمن معماری منظر آمریکا، فدراسیون جهانی معماری منظر^{۶۱} و انجمن آسیایی منظر فرهنگی^{۶۲} با ارایه تعاریفی از معماری منظر آن را علم طراحی محیط و هماهنگ با آموزه‌های زیست‌محیطی می‌دانند و سعی در جلوگیری از آسیب‌های انسانی وارده به محیط زیست و در نتیجه تخریب محیط زیست دارند. در این تعاریف با اشاراتی به فرهنگ‌سازی انسان در طول تاریخ و تأثیر او بر منظر، در کنار رویکرد زیست‌محیطی و نگاهی جامع به ابعاد کالبدی و عملکردی منظر، رابطه‌ای یکپارچه از ابعاد عینی و ذهنی منظر برداشت می‌شود.

جمع‌بندی

با مروری بر سخنان فوق می‌توان دغدغه موجود در بین نظریه‌پردازان منظر را درک کرد و تنوع آرا و رویکردهای موجود در میان متخصصین امر و برداشت‌های متفاوت ایشان از تعریف منظر را مشاهده کرد. برخی منظر را با رویکردی

جدول ۲. رویکرد صاحب نظران خارجی به منظر به تفکیک تخصص. مأخذ: نگارندگان.

رویکرد	معیارهای مورد توجه	نظریه پرداز	سال	حرفه	نظریه پردازان خارجی
عینی	زیبایی شناسی عینی	آپتون	۱۹۷۵	جغرافی دان	
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	یو فی توان	۱۹۷۹		
عینی و ذهنی	زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	د. و. ماینیگ	۱۹۷۹		
عینی	بوم شناسی	کارل ترول	۱۹۴۷		
عینی	بوم شناسی	ارنست نیف	۱۹۶۷		
عینی	بوم شناسی	ریچارد فورمن	۱۹۸۷		
عینی	بوم شناسی	مایکل گوردن	۱۹۸۷		
عینی	بوم شناسی	اروین زوبه	۱۹۸۷		
عینی	بوم شناسی	لاین هاس و گراس	۱۹۹۸		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	آگوستین برک	۱۹۹۴		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	ایو لوژمیول	۲۰۱۳		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	دنیس کاسگروف	۱۹۹۷		
عینی	بوم شناسی و زیبایی شناسی عینی	آلدو لئوپولد	۱۹۴۹		
عینی	بوم شناسی	راشل کارسن	۱۹۶۲		
عینی	بوم شناسی	فدریک استینر	۲۰۰۲		
عینی	بوم شناسی	جیگل وو	۲۰۰۸		
عینی	بوم شناسی	مونیکا ترنر	۱۹۹۱		
عینی	بوم شناسی	رابرت گاردنر	۱۹۹۱		
عینی	بوم شناسی	لانا هارسپرگر	۱۹۹۴		
ذهنی	زیبایی شناسی ذهنی	کوین لینچ	۱۹۶۰	طراحان شهری شهری	
ذهنی	زیبایی شناسی ذهنی	جک ال نسر	۱۹۹۸		
ذهنی	زیبایی شناسی ذهنی	کاپلان ها	۱۹۹۸		
ذهنی	زیبایی شناسی ذهنی	پیر سانسو		جامعه شناسان	
عینی	بوم شناسی	ایان مک هارگ	۱۹۶۹	معماران منظر	
عینی	بوم شناسی	جان سایموندز	۱۹۸۳		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی	تام ترنر	۱۹۹۶		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی	جان ماتلاک	۱۹۹۰		
کل نگر	زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	اسپیرن	۱۹۹۸		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	سایمون یل	۱۹۹۹		
کل نگر	زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	سایمون سوافیلد	۲۰۰۵		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	برنارد لاسوس	۲۰۰۱		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی- زیبایی شناسی ذهنی	یان نوسوم	۲۰۱۱		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی ذهنی	پیر دونادیو	۲۰۱۴		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی	انجمن معماری منظر آمریکا	۲۰۰۴	مکالمه منظر	
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی	فدراسیون جهانی معماری منظر	۲۰۰۴		
منظر یک کل است	بوم شناسی- زیبایی شناسی ذهنی	کنوانسیون اروپا	۱۹۹۷		
کل نگر	بوم شناسی- زیبایی شناسی عینی	انجمن آسیایی منظر فرهنگی	۲۰۱۵		

جدول ۳. رویکرد صاحب نظران داخلی به منظر به تفکیک تخصص. مأخذ: نگارندگان.

		نظر به پردازان داخلی	
طراحان محیط	۱۳۸۴	کامبیز بهرام سلطانی	بوم شناسی
	۱۳۹۲	محمد رضا مثنوی	زیبایی شناسی عینی
		هما ایرانی بهبهانی	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی
	۱۳۹۴	کیانوش سوزنچی	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۹۴	بهناز امین زاده	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
طراحان شهری	۱۳۸۵	کامران ذکاوت	زیبایی شناسی عینی
	۱۳۸۵	جهانشاه پاکزاد	زیبایی شناسی عینی
		مصطفی بهزادفر	زیبایی شناسی عینی
	۱۳۸۵	فرح حبیب	زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۸۲	کوروش گلکار	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۹۰	حسنعلی لقای	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی
	۱۳۸۸	سینا رزاقی اصل	زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۹۴	ناصر فکوهی	زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۸۲	محسن خراسانی زاده	زیبایی شناسی عینی
معماران منظر	۱۳۹۳	مجتبی انصاری	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی
	۱۳۸۳	سید حسن تقوایی	بوم شناسی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۸۷	محسن فیضی	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی
	۱۳۸۹	سید امیر منصوری	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۸۸	محمد آتشین بار	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی - زیبایی شناسی ذهنی
	۱۳۸۷	مهدی خاک زند	بوم شناسی - زیبایی شناسی عینی
			عینی و ذهنی

این در حالیست که در میان نظریه پردازان داخلی پیوستگی و تداوم نظریات کمتر مشاهده می شود و نه تنها با توجه به آموزه های صنفی بلکه هر یک با نگاه و زعم خود از منظر، آن را تعریف کرده است.

در این میان گروه عمده ای از طراحان شهری با در نظر گرفتن کلمات معادلی همچون تصویر ذهنی، سیما و ... و با جداسازی انسان از سوژه، کیفیات ادراکی و زیبایی شناسی عینی را مورد توجه قرار می دهند. حال آنکه در میان سایر گروه ها نمی توان دسته بندی مشخصی را مشاهده کرد و تشتت آرا و نظریات و تفاوت دیدگاه های صنفی و حتی فردی در این میان قابل مشاهده است. با همه این اوصاف توجه به وجوه دوگانه کمی و کیفی منظر در میان معماران منظر نمود بیشتری نسبت به طراحان محیط دارد و هر چند نمی توان جمع بندی مشخصی از نظریات طراحان محیط انجام داد لیکن حس بوم گرایی در میان تعاریف ایشان نمود بیشتری نسبت به سایر وجوه منظر دارد.

بوم شناسانه، اغلب با نگاهی کمی به تعریف منظر پرداخته اند. تأکید اصلی آنان بر مسئله بوم شناسی و شناخت ابعاد آن است. بدین ترتیب اصطلاحاتی همچون بوم شناسی منظر و سیمای سرزمین که از سوی ایشان مطرح می شود، بیشتر توجه را به روابط سیستمیک بین پدیده ها معطوف می سازد و به عبارتی بر مجموعه ای از اکوسیستم ها تأکید دارد.

معماران منظر و مجامع علمی بین المللی به مرور زمان نگاه تک بعدی به منظر را با رویکرد کمی و کیفی و در نهایت کل گرا جایگزین کرده اند و در تعاریف متاخر، بر وجوه عینی و ذهنی منظر توجه بیشتری شده است. از نظر ایشان درک انسان از منظر به وابسته فیزیک فضا و تجربه فرد از فضاست و این دو برخلاف نظریه دوقطبی دکارتی قابل تفکیک و جداسازی از هم نیستند. منظر ماهیتی سیال، جاری و غیر ثابت پیدا دارد و ماهیت آن را ترکیب «فضا و درک انسان از فضا» می سازد. هر چند گاه برای سهولت بررسی و عملیاتی کردن تصمیمات اجرایی ناچار به جداسازی انتزاعی این دو از یکدیگر شده اند.

نتیجه‌گیری

با توجه به جمع بندی فوق می‌توان گفت منظر در تعاریف همواره وابسته به دو عنصر اصلی بوده است که با حذف هر یک فهم منظر دچار مشکل می‌شود؛ اول محیطی است که انسان را در بر می‌گیرد و دوم انسانی است که در صدد درک و ارتباط با محیط بدان ورود می‌کند و در طول زمان در ذهن خود تصویرسازی می‌کند. از این رو دانستن این نکته ضروری است که منظر موجودی است زنده و پویا که از یک سو متأثر از انسان و نحوه ارتباط او با محیط است و از سوی دیگر تداعی خاطراتی است که در زمان‌های طولانی در بستر محیط روی داده و بر ارتباط انسان و منظر تأثیر گذاشته و به دنبال آن، فرهنگ و تمدن آدمیان را تغییر داده است. منظر را از یک سو نمی‌توان تنها در کالبد خلاصه کرد، چون منظر کیفیت و معنا را هم در بر دارد و از سوی دیگر نمی‌توان مفهومی تجریدی و انتزاعی دانست، چون آن را از طریق کالبد و حواس می‌فهمیم. لذا در برداشتی متعالی منظر پدیده‌ای است که به واسطه ادراک ما از محیط و تفسیر ذهن، توأمان حاصل می‌شود؛ در واقع منظر، پدیده‌ای است عینی - ذهنی که گاه به جهت تسهیل بررسی و مطالعه آن و به انتزاع به ابعاد عینی و ذهنی تفکیک می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. Landscape Ecology
۲. René Descartes
۳. Georg Wilhelm Friedrich Hegel
۴. Martin Heidegger
۵. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به : برک، ۱۳۹۲.
۶. Ervin H. Zube
۷. Linehan J.R.
۸. Gross M
۹. Landscape Ecology
۱۰. Biology
۱۱. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به فصل سوم کتاب «منظر، الگو، ادراک و فرآیند»
۱۲. Carl Troll (http://leml.asu.edu/Wu-bio189/Course_Materials/Hall_of_Fame_LE/Troll-Carl.pdf)
۱۳. Ernst Neef (https://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Neef_654.pdf)
۱۴. /Richard Forman (<https://www.gsd.harvard.edu/person/richard-t-t-forman>)
۱۵. Michel Godron
۱۶. Land Mosaics: The Ecology of Landscapes and Regions
۱۷. برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: مثنوی، محمدرضا و هادی سلطانی فرد، ۱۳۸۵.
۱۸. Frank B. Golley
۱۹. IALE - International Association for Landscape Ecology/ (<http://www.landscape-ecology.org/>)
۲۰. Rachel Louise Carson
۲۱. Aldo Leopold
۲۲. Silent Spring
۲۳. The Land Ethic
۲۴. Frederick Steiner (http://soa.utexas.edu/people/Frederick_Steiner/ / مراجعه کنید به
۲۵. Jianguo (jingle) Wu (<http://leml.asu.edu/> / مراجعه کنید به
- Anna Hersperger (www.wsl.ch/info/mitarbeitende/hersperg)
۲۷. Monica Turner (<http://landscape.zoology.wisc.edu/People/Turner.html>)
۲۸. Robert Gardner (<http://www.umces.edu/al/people/rgardner>)
۲۹. Quantitative Methods in Landscape Ecology
۳۰. History of Landscape Ecology in United States
۳۱. Robert V. O'Neil
۳۲. wolfgang Huber
۳۳. Zev Naveh
۳۴. Amos Rapoport
۳۵. Kevin Andrew Lynch
۳۶. Kurt Lewin
۳۷. Ian L. Mc Harg
۳۸. John Ormsbee Simonds
۳۹. Pierre Sansot
۴۰. رجوع کنید به کتاب‌های «تصویر ذهنی ارزیابانه از شهر»، «طراحی و مدیریت منظر در طبیعت پیرامون از نگاه مردم» و «آفرینش نظریه معماری».
۴۱. Donald William Meinig
۴۲. The Beholding Eye: Ten Versions of the Same Scene

۴۳. Yi-Fu Tuan
 ۴۴. Denis E. Cosgrove
 ۴۵. Augustin Berque
 ۴۶. ASL
 ۴۷. Martin Heidegger
 ۴۸. Bernard Lassus
 ۴۹. برای آشنایی بیشتر با اندیشه ها و افکار برنارد لاسوس به مجموعه مقالات مجله «منظر» شماره ۱۳ مراجعه کنید.
 ۵۰. yves luginbühl
 ۵۱. yann nussaume
 ۵۲. Pierre Donadieu
 ۵۳. Common Good
 ۵۴. Simon Bell
 ۵۵. Tom Turner
 ۵۶. Simon Swaffield
 ۵۷. John L. Motloch
 ۵۸. Anne Whiston Sprin
 ۵۸. ELC : European Landscape Convention
 ۵۹. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به پایگاه اینترنتی : <http://www.landscapeinstitute.org/policy/EuropeanLandscapeConvention.php>
 ۶۰. IFLA (The International Federation of Landscape Architects)
 ۶۱. رجوع کنید به : iflaonline.org
 ۶۲. ACLA (Asian Cultural Landscape Association)

فهرست منابع

- آتشین بار، محمد. ۱۳۸۸ (الف). تداوم هویت در منظر شهری. *مجله باغ نظر*، (۱۲) : ۴۵-۵۶.
- آتشین بار، محمد. ۱۳۸۸ (الف). چیستی منظر شهری در آرای صاحب نظران. *مجله منظر*، (۳) : ۷۲-۷۳.
- امین زاده، بهناز. ۱۳۹۴. *ارزش ها در طراحی منظر شهری : پایداری، زیبایی و هویت*. تهران : دانشگاه تهران.
- برک، آگوستین. ۱۳۹۲. آیا مفهوم منظر متحول می شود؟ *مجله منظر*، (۲۳) : ۲۵-۲۷.
- بل، سایمون. ۱۳۸۲. *منظر الگو، ادراک، فرآیند*. ت : بهناز امین زاده. تهران : دانشگاه تهران.
- تقوایی، سیدحسین. ۱۳۹۱. معماری منظر، درآمدی بر تعریف ها و مبانی نظری. تهران : دانشگاه شهید بهشتی.
- تقوایی، سید حسن. (۱۳۸۳). طراحی منظر بوم گرا در مناطق گرم و خشک ایران؛ الگوی واحه، رساله دکتری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.
- حبیب، فرح. ۱۳۸۵ (الف). طراحی منظر شهر در گذر تاریخ، *مجله آبادی*، (۵۳) : ۴۸-۵۳.
- حبیب، فرح. ۱۳۸۵ (ب). کندوکاوی در معنای شکل شهر، *مجله هنرهای زیبا*، (۲۵) : ۵-۱۴.
- خراسانی زاده، محسن. ۱۳۸۲. مباحثی درباره شناخت معماری منظر. *مجله معماری ایران (ما)*، (۱۳-۱۲) : ۱۰-۱۶.
- دونالدیو، پیر. ۱۳۹۲. منظر به مثابه دارایی مشترک. *مجله منظر*، (۲۳) : ۳۶-۳۸.
- شببانی، مهدی. ۱۳۸۹. منظر ادراکی شهر؛ آسیب شناسی منظر شهری تهران، *مجله منظر*، (۹) : ۴-۷.
- فیضی، محسن. ۱۳۸۹. منظر شهری، بررسی تطبیقی سه مفهوم در شهر. *مجله منظر*، (۹) : ۱۴-۱۵.
- فیضی، محسن و مهدی خاک زند. ۱۳۸۷. *فرآیند طراحی معماری منظر، از گذشته تا امروز*، (۹) : ۶۵-۸۰.
- گلکار، کورش. ۱۳۸۷. محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار. *مجله علوم محیطی*، ۵ (۴) : ۹۵-۱۱۳.
- لوژمبول، ایو. ۱۳۹۲. «منظر»: از تعریف عامیانه تا روشنفکرانه. *مجله منظر*، (۲۳) : ۳۹-۴۱.
- ماتلاک، جان. ل. ۱۳۸۸. *آشنایی با طراحی محیط و منظر (جلد ۱ و ۲)*. ت : معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارک ها و فضای سبز شهر تهران. تهران : سازمان پارک ها و فضای سبز شهر تهران.
- مثنوی، محمدرضا و هادی سلطانی فرد. ۱۳۸۵. منظر پیچیده و پیچیدگی منظر. بررسی نقش پیچیدگی در پایداری سیستم های اکولوژیک. *مجله علوم محیطی*، ۴ (۲) : ۸۵-۹۹.
- مک هارگ، ایان. ۱۳۸۹. *طراحی با طبیعت*. ت : عبدالحسین وهاب زاده. مشهد : انتشارات جهاد دانشگاهی.
- منصوری، سید امیر. ۱۳۸۳. درآمدی بر شناخت معماری منظر. *مجله باغ نظر*، (۲) : ۶۹-۷۷.
- منصوری، سید امیر. ۱۳۸۹. منظر شهری کنترل امر کیفی. *مجله منظر*، (۱۲) : ۶-۷.
- منصوری، سید امیر و امین حبیبی. ۱۳۸۹. تبیین و ارزیابی مؤلفه های مؤثر بر ارتقای نقش منظر در پایداری محیط، بررسی موردی رودخانه خشک شیراز. *مجله باغ نظر*، (۱۵) : ۶۳-۷۸.

- Barrett, C., Barrett, T. & Wu, J. (2015). *History of Landscape Ecology in the United States*. New York: Springer Science Business Media.
- Daniel, T. C. (2001). Whither Scenic Beauty? Visual Landscape Quality Assessment in the 21st Century. *Landscape and Urban Planning Journal*, (54) : 267-281
- Hersperger, A. (1994). *Landscape Ecology and Its Potential Application to Planning*. *Planning Literature*, (9): 14-21.
- Sevenant, M. & Antrop, M. (2009). *Cognitive Attributes and Aesthetic Preferences in Assessment and Differentiation of Landscapes*. *Environmental Management*, (90): 2889-2899.
- Steiner, F. (2011). *Landscape Ecological Urbanism: Origins and Trajectories*. *Landscape and urban planning*, (100) : 333-337.
- Steiner, F. (2002). *Human Ecology: Following Nature's Lead*. Washington, D. C.: Island Press.
- Troll, C. (1971). *Landscape Ecology and Biogeocenology – A Terminology Study*. *Geoforum*, (8): 43-46.
- Tuan, Y. F. (1979). *Thought and Landscape*. In Meinig D.W. (Ed). *The Interpretation of Ordinary Landscapes*. Oxford:Oxford University Press.
- Wu, J. (2008). Making the Case for Landscape Ecology. *Landscape Journal* (27) : 41-50.